بسم الله الرحمن الرحيم

دانشکده الهیات ومعارف اسلامی

گروه فقه شافعی

مباحث اصول فقه (۲)

هفته سوم

استاد : دکتر مصطفی ذوالفقار طلب

دستیار: فردین قمری

• **تعریف سنت:**

1) **سنت در لغت:** به معنای راه وروش است ، خواه نیک باشد یا بد
مثال: لفظ سنت در حدیث رسول ﷲ صلی الله علیه وسلم :

«مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا، وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ، وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا، وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ»،

2) **سنت در نزد فقها** : به معنای مستحبات یا طلب انجام چیزی از مکلف به طور راجح نه الزام ؛ به طوری که برانجام آن ثواب مترتب گردد وگناهی بر ترک آن نباشد و گاهی در نزد فقها واژه سنت در مقابل بدعت و نیز به معنای عبادات مندوب به کار برده می شود

3) **سنت در نزد علمای حدیث:** به معنای خود حدیث مشتمل بر اقوال ، افعال، تقریرات، اوصاف خلقی و خلقی رسوال الله صلی الله علیه وسلم وحتی قبل از دوره نبوت است (دارای معنای عام)

4) **سنت در نزد اصولیین** : به معنای دلیل اجمالی یا قول ، فعل وتقریر که از رسول الله صلی الله علیه وسلم صادر شده است

ادله حجیت سنت :

1) قرآن :

الف : { وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى (٣) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (۴).} «نجم » . (واز روی خواهش (نفسانی) سخن نمی گوید ، آن قرآن جز وحی نیست که (بر پیامبر) فرستاده می شود.)

ب :{وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (۴۴)}«نحل »(و به تو قرآن نازل کردیم تا برای مردم روشن سازی آنچه را که بر آنان فرو فرستاده شده است.)

ج : آیات مبنی بر لزوم اتباع از سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم به عنوان منبع تشریع از جمله :

-{وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (٧)}«حشر»(و آنچه که رسول خدا به شما بدهد ، آن را بگیرد واز آنچه که شما را از آن باز دارد ، باز آیید

- {مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ (٨٠).} «نساء» (هر کس از رسول خدا صلی الله علیه وسلم اطاعت کند در حقیقت از خداوند فرمان برده است.)

۲) اجماع :

۳) دلیل عقلی: مقتضای ایمان به رسالت رسول الله صلی الله علیه وسلم ، لزوم پیروی از سنت آن حضرت است واطاعت از خداوند بی همتا ،با مخالفت با سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم منافات دارد

انواع سنت :

نکته : پرداختن به انواع سنت در اصول فقه از آن جهت دارای اهمیت است که ،

اولا : موارد تشریع سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم از موارد غیر تشریع آن تمییز داده شود .

ثانیا : تا پس از تمییز جهت تشریع رفتار آن حضرت ، در جه استدلال وحجیت انواع مختلف حدیث نیز تبیین گردد.

انواع سنت از جهت ماهیت :

۱) سنت قولی (احادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم):
نکته : اگر سنت قولی رسول الله صلی الله علیه وسلم ، از باب تشریع صادر شده باشد، به عنوان دلیل شرعی محسوب می شود ، ولی اگر در موضوع امور دنیوی محض باشد به عنوان دلیل تشریعی قلمداد نمی شود

۲) سنت تقریری : (سکوت رسول الله صلی الله علیه وسلم در قبال افعال دیگران در حضور یا غیاب آن حضرت ویا سکوت در قبال انکار قولی دیگران) {دلیل تشریعی }

۳) سنت فعلی (افعال رسول الله صلی الله علیه وسلم)

۱) افعال جبلی : افعال ناشی از طبائع وخصائص بشری = مانند خوردن ، آشامیدن ، راه رفتن ، خوابیدن و ... : عدم دلیل تشریعی ؛ ولی بعضی از صحابه بر پیروی از این بخش سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم رغبت داشته اند که آن را امری نیک دانسته اند

۲)تجربه های بشری رسول الله صلی الله علیه وسلم ؛ مانند امور تجاری ، نظامی و ... ❋ عدم دلیل تشریعی

3) قضاوت های رسول الله صلی الله علیه وسلم ؛ دعاوی که به نزد او جهت تحکیم برده می شد ❋ عدم دلیل تشریعی جز پس از اثبات دعوی

۴) افعال خاص رسول الله صلی الله علیه وسلم ؛ مانند روزه وصال ، ازدواج با بیش از چهار همسر ❋ عدم دلیل تشریعی

5) افعال مبین «بیانگر» اجمال قرآن ❋ دلیل تشریعی

۶) افعالی که احکام شرعی آن (وجوب ، حرمت ،...) بیان شده باشد .❋ دلیل تشریعی

۷) افعالی که احکام شرعی آن بیان نشده باشد ، ولی مشخص شود که برا یقصد قربت انجام گرفته است ؛ مانند انجام برخی عبادات بذون تاکید بر آن

❋ دلیل تشریعی

انواع سنت به لحاظ طرق روایت :

۱) خبر متواتر

۲) خبر آحاد

حنفیه قائل به تقسیم ثلاثی هستند (خبر متواتر، آحاد ، مشهور)

* خبر مشهور، روایت خبر به تعدادی که در طبقه اول به حد تواتر نرسیده باشد ولی سپس در عصر تابعین و تبع تابعین به حد تواتر برسد

نکته : خبر مشهور در اصل خبر احاد بوده و سپس در قرن دوم وسوم به اشتهار رسیده است

نکته : نسبت خبر مشهور به رسول الله صلی الله علیه وسلم یقینی نیست ولی نسبت آن به راویان یقینی است . مثال : حدیث تحریم نکاح به جمع بین عمه یا خاله

خبر متواتر:

تعریف خبر متواتر: حدیثی که در هر طبقه تعداد فراوانی از راویان که عادتا تبانی آنان بر کذب ممتنع باشد ، آنرا روایت کرده باشند ؛ به طوری که موجب قطع ویقین برای شنونده گردد

شروط خبر متواتر

۱) وجود تعداد فراوانی از راویان ، به طوری که تبانی آنان عادتا بر کذب ممتنع باشد، (تعداد معینی شرط نیست بلکه هر عددی که در شنونده ایجاد یقین کند کافی است)

۲)مستند علم راویان ، محسوسات از قبیل مشاهده وسماع باشد، نه ظن یا امور عقلی غیر محسوس

۳)محقق شدن شروط مذکور در تمام طبقات روایت

فایده خبر متواتر :

* خبر متواتر ، مفید علم ضروری است

انواع خبر متواتر:

1) **خبر متواتر فعلی :** (دارای شمار اندک)

2) **خبر متواتر قولی :**

۱)**خبر متواتر لفظی :** خبرِ متحد اللفظ والمعنيِ با روایت راویان متعدد در هر طبقه ، مثال : حدیث ٭ «مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا، أَوْ قَالَ مَا لَمْ أَقُلْ، فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. »

۲) خبر متواتر معنوی : خبر مختلف اللفظ ولی متحد المعنی که به طور متواتر روایت شده است

نکته : در خبر متواتر ، رسیدن راویان در هر طبقه به حد تواتر شرط نیست .
مثال : حدیث ٭ «انما الاعمال بالنیات » که مفهوم آن به صورت«رب قتیل بین الصفین الله اعلم بنیته . » نیز روایت شده است

خبر آحاد:

- **تعریف خبرآحاد** : خبری که یکی از شرایط متواتر در آن فراهم نباشد.
- **ادله حجیت خبر واحد :**

۱) { فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (۱۲۲).} «توبه » (پس چراَ از هر جمعَی از آنان گروهی بیرون نیامدند تا در دین فقیه گردند وتا قومشان را چون به سویشان باز آیند ، بیم دهند)

۲)ماموریت مبلغان دین ، قضات وفرماندهان

۳) دلیل عقلی : قیاس اولویت لزوم تبعیت شخص عامی از مفتی به طور آحاد مقتضی لزوم پذیرش آحاد منقول از رسول الله صلی الله علیه وسلم به طریق اولی

۴) حجیت گواهی شاهدان با وجود احتمال صدق وکذب در آن مقتضی حجیت خبر آحاد به طریق اولی

۵) اجماع صحابه بر عمل به خبر آحاد

فایده خبر آحاد :

* مفید ظن است ، ولی در صورت وجود قرائن ، علم یقینی در آن حاصل می شود

شروط خبر آحاد :

نکته : خبر آحاد به عنوان دلیل تشریعی ، دارای حجیت است ودر بین مذاهب فقهی ، شافعیه ، حنابله ، ظاهریه ، امامیه ، آن را در صورت تحقق شروط حدیث صحیح در آن دارای حجیت می دانند . ولی حنفیه و مالکیه علاوه بر تحقق شروط حدیث صحیح در آن ، به شروط دیگری نیز قائل شده اند. از جمله :

شروط حنفیه :

1. خبر آحاد در مسائل کثیر الوقوع نباشد
2. اگر راوی غیر فقیه باشد ، نباید خبر واحد مخالف اصول و قواعد کلی شریعت باشد
3. عدم مخالفت عملی راوی با خبر خویش

شروط مالکیه :

1. عدم مخالفت خبر آحاد با عمل اهل مدینه
2. عدم مخالفت با اصول وقواعد کلی شریعت

احکام موجود در سنت:

احکام موافق با احکام قرآن (تاکید)
مثال : نهی از عاق والدین ، شهادت کذب و قتل نفس

احکام مبنی بر تفصیل . مثال : مناسک حج نصاب ، ومقدار زکات و اندازه قطع دست سارق

احکام مقید اطلاق و مخصص عموم قرآن

احکام غیر موجود در قرآن
مثال: جواز حکم به یک شاهد وسوگند ، دیه ی عاقله ومیراث جده

نوع دلالت سنت بر احکام به لحاظ دلالت آن بر معنی :

نکته : سنت به لحاظ سند بر دو قسم قطعی (متواتر) وظنی (آحاد) تقسیم می شود

۱–قطعی الدلاله : اگر لفظ در حدیث دارای احتمال غیر معنای واحد نباشد . قطعی الدلاله است .
مثال : لفظ خمس به معنای «پنج» یقینی است

۲– ظنی الدلاله : اگر لفظ در حدیث دارای احتمال بیش از یک معنا باشد
مثال : حدیث «لا صلاه الا بفاتحه الکتاب » که معنای آن دارای احتمالات ذیل است :
۱) نماز جز با خواندن فاتحه ، صحیح ومجزئ نیست
۲)نماز بدون خواندن فاتحه کامل نیست